

Wstęp

Dorobek międzynarodowego prawa publicznego w sferze praw człowieka jest imponujący. Przyjęte przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Radę Europy, Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Unię Europejską, Organizację Państw Amerykańskich i Unię Afrykańską instrumenty można liczyć w setkach. Niewątpliwie prawo międzynarodowe w dużej mierze przyczyniło się do zmiany pozycji jednostki w stosunkach międzynarodowych. Walczący w przeszłości o zniesienie niewolnictwa, równouprawnienie kobiet czy prawa pracowników byłiby dziś zaskoczeni poziomem uregulowania praw jednostki w prawie wewnętrznym i międzynarodowym, tym bardziej że wielu z nich nie znalazło zrozumienia dla swoich idei, a nawet przypłaciło życiem walkę w obronie praw i wolności.

Państwa stopniowo dochodziły do przekonania, że prawa jednostki powinny być uregulowane w prawie wewnętrznym, a w niektórych sferach powinny być przedmiotem międzynarodowych regulacji i międzynarodowej współpracy. Starały się tym samym rozwiązywać palące problemy, działając pod wpływem nacisku określonych środowisk, walczących z nieograniczonością władz. Dramat II wojny światowej ostatecznie uświadomił państwom potrzebę podjęcia większej odpowiedzialności za człowieka i jego godność. Przystąpiono do opracowania nowych standardów prawnych, powoływano instytucje wyspecjalizowane w tej dziedzinie, a także przyjęto rozmaite mechanizmy kontrolne. Za rewolucyjny przełom w zakresie ochrony praw człowieka uznaje się powstanie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na mocy Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r. i przyznanie jednostce prawa do złożenia skargi na własne państwo. Dzisiaj skargi czy też zawiadomienia indywidualne mogą rozpatrywać także międzynarodowe trybunały w systemie międzyamerykańskim i afrykańskim, a także organy traktatowe ONZ.

Mimo postępu w sferze gwarancji i przestrzegania praw człowieka na świecie wciąż ich poziom nie jest zadowalający. Są kraje, w których głoszenie własnych opinii jest zagrożone więzieniem, stosuje się tortury, występują dyskryminacja, handel ludźmi i różne formy niewolnictwa. Takie problemy jak brak dostępu do czystej wody, pożywienia, brak minimalnych standardów socjalnych gwarantujących godny poziom życia wywołują pytania o wrodzoną godność człowieka, o możliwość swobodnego rozwoju jego osobowości, ogłoszoną w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. Poważnym naruszeniom praw człowieka sprzyjają

sytuacje konfliktów zbrojnych. Tam, gdzie stawką jest przejęcie władzy, trwa walka o partykularne interesy określonych grup, kwestia człowieka i jego praw najczęściej jest odsuwana na bok. Kto odpowiada za naruszenia praw człowieka w państwach upadłych? Jaka powinna być odpowiedź na wielkie katastrofy humanitarne?

Takich pytań jest znacznie więcej. Skuteczna na nie odpowiedź wymaga współpracy państw, organizacji międzynarodowych i samych jednostek. Od początku tworzeniu norm i standardów towarzyszyło przeświadczenie o potrzebie współdziałania na rzecz ochrony praw człowieka, co znalazło wyraz w odpowiednich zapisach Karty Narodów Zjednoczonych oraz Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Dokonuje się ono na forum organizacji międzynarodowych lub w ramach dwustronnej współpracy.

Kwestią podstawową jest jednak edukacja. Warunkiem respektowania przepisów dotyczących praw człowieka jest ich znajomość, tymczasem jej poziom jest na świecie niezwykle zróżnicowany nie tylko w samych społeczeństwach, ale także wśród decydentów kształtujących politykę wewnętrzną i zagraniczną państwa. Edukacja nie tylko dostarcza wiedzy na temat praw człowieka i instytucji ustanowionych w celu ich wdrażania, ale także sprzyja kształtowaniu postawy poszanowania prawa, szacunku dla innych i tolerancji. Od lat główną rolę w upowszechnianiu tych idei odgrywa Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Nauki, Oświaty i Kultury (UNESCO), w statucie której zapisano znamienne słowa: wojny rodzą się w umysłach ludzi. Organizacja ta systematycznie zachęca państwa do uwzględnienia tematyki praw człowieka w programach edukacyjnych.

Warto przypomnieć postanowienia Światowego Szczytu Praw Człowieka w Wiedniu z 1993 r., który rekomendował rządowi popieranie podnoszenia świadomości praw człowieka oraz wzajemnej tolerancji, a także inicjowanie i wspieranie oświaty w dziedzinie praw człowieka. Uznano, że sprzyja ona osiągnięciu trwałych i harmonijnych stosunków między społecznościami oraz rozwojowi wzajemnego zrozumienia, tolerancji i pokoju. Oświata w dziedzinie praw człowieka powinna zatem obejmować zagadnienia pokoju, demokracji, rozwoju i sprawiedliwości społecznej. Jak zapisano w Deklaracji wiedeńskiej i programie działania: „Państwa powinny dołożyć wszelkich starań, by wykorzenić analfabetyzm oraz ukierunkować oświatę na pełny rozwój osobowości ludzkiej i umocnienie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności. Światowa Konferencja Praw Człowieka wzywa wszystkie Państwa i instytucje do włączenia do programu kształcenia we wszystkich instytucjach oświatowych praw człowieka, prawa humanitarnego, demokracji i rządów prawa w postaci sformalizowanych i niesformalizowanych przedmiotów”.

Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło 23 grudnia 1994 r. rezolucję 49/184 o ustanowieniu Dekady Edukacji na Temat Praw Człowieka (1995–2004). Wraz z jej upływem okazało się, że państwa podchodzą wybiórczo do problemu edukacji praw człowieka, a dziesięć lat to zbyt mało, aby rozwiązać problemy w tej dziedzinie. 10 XII 2004 r. Zgromadzenie Ogólne proklamowało Światowy Program na rzecz Edukacji Praw Człowieka, którego celem jest wdrażanie

programów edukacji praw człowieka na wszystkich jej szczeblach. Chodzi o wypracowanie podstawowych zasad i metodologii nauczania, służących wzajemnemu zrozumieniu i wzmocnieniu współpracy. Pierwsza faza Programu obejmuje lata 2005–2009 i koncentruje się na szkolnictwie szczebla podstawowego i średniego.

W Polsce edukacja z zakresu praw człowieka obejmuje przede wszystkim szkolnictwo wyższe. Jest ona głównie domeną wydziałów prawniczych, politologicznych, studiów europejskich i pedagogicznych. W programach szkół podstawowych i średnich tematyka praw człowieka jest proponowana w bardziej ograniczonym zakresie, w ramach historii i wiedzy o społeczeństwie. Zachętą do interesowania się prawami człowieka jest Olimpiada Wiedzy o Prawach Człowieka dla uczniów szkół średnich: „Demokracja – prawa człowieka – rządy prawa”, organizowana przez Katedrę Praw Człowieka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Edukacja z zakresu praw człowieka jest oferowana takim grupom zawodowym, jak sędziowie, prokuratorzy, strażnicy graniczni, policjanci, strażacy czy pracownicy więziennictwa. Szeroką działalność szkoleniową prowadzą organizacje pozarządowe, m.in. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Centrum Edukacji Obywatelskiej i Amnesty International.

Choć Polska na forum międzynarodowym jest postrzegana jako kraj przykładający umiarkowaną wagę do edukacji praw człowieka, to jednak świadomość społeczeństwa na ten temat wyraźnie wzrasta. Należy mieć zatem nadzieję, że niniejszy zbiór *Międzynarodowa Ochrona Praw Człowieka. Wybór dokumentów* znajdzie szerokie grono odbiorców wśród uczniów, studentów, wykładowców, pracowników organizacji pozarządowych i wszystkich zainteresowanych problematyką praw człowieka.

Wobec bogactwa międzynarodowych dokumentów regulujących prawa człowieka wybór tematów nastroczał poważnych trudności. Może on się okazać nie w pełni satysfakcjonujący dla tych spośród naukowców i specjalistów z dziedziny praw człowieka, którzy na potrzeby własnych badań sięgają po bardziej szczegółowe uregulowania. Wybór był podyktowany przede wszystkim potrzebami dydaktyki i uwzględniał ograniczenia objętościowe – książka miała być poręczna. Studiowanie materiałów źródłowych to bardzo ważny etap poznania naukowego. Dokumenty są przywoływane w całości bądź we fragmentach w zależności od ich treści i przeznaczenia. W miarę możliwości podano urzędowe przekłady dokumentów. W kilku przypadkach wykorzystano dostępne tłumaczenia, a także podjęto samodzielne tłumaczenie tekstów.

Proponowana struktura pracy wynika z podejścia instytucjonalnego, co służy zachowaniu jej przejrzystości. Jako pierwsze zostały zaprezentowane najważniejsze instrumenty prawne przyjęte na poziomie uniwersalnym w Organizacji Narodów Zjednoczonych, a następnie w systemach regionalnych – Radzie Europy, Unii Europejskiej, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Organizacji Państw Amerykańskich, Unii Afrykańskiej i Lidze Państw Arabskich.